

Dr. Ladislav Heka, *Osam stoljeća Hrvatsko-ugarske državne zajednice s posebnim osvrtom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu*, Szeged-Subotica: Bába Kiadó, 2011., 454 str.

Hrvati i Mađari živjeli su 816 godina (1102.-1918.) u jednoj te istoj državnoj tvorbi, što u sklopu Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva, što u okviru Habsburške Monarhije i Austro-Ugarske, dijeleći tijekom toga vrlo dugog razdoblja sve dobrobiti i nevolje zajedničke povijesti. Naročito snažne mijene u tome smislu uočljive su u rasponu od prerastanja srednjovjekovne personalne unije u realnu uniju potkraj XVIII. stoljeća do završetka Prvoga svjetskog rata i lomljenja povijesnih veza u promijenjenim geopolitičkim okolnostima, budući da je upravo to razdoblje obilovalo iskušenjima koja su ponajviše utjecala na prepoznatljiva približavanja i udaljanja s obje strane rijeke Drave. Hrvati i Mađari, upućeni na različite načine jedni na druge, čak svojevrsna „braća po oružju“ u uvjetima zajedničke obrane od osmanskoga širenja u ranome novom vijeku, počeli su se od kraja XVIII. stoljeća razilaziti, ponajviše zbog međusobno oprečnih predodžbi i koncepcija o vlastitoj emancipaciji u uvjetima stvaranja modernog građanskog društva i oblikovanja modernih nacija. Čak su međusobno i zaratili 1848./1849., kad je hrvatski ban Josip Jelačić poveo vojku protiv mađarske vlade koja nije uvažavala stoljetnu hrvatsku posebnost, a različiti nesporazumi dolazili su do izražaja, unatoč Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868., još desetljećima poslije toga. Stabiliziravši se tijekom „kratkog“ XX. stoljeća u obrascima dobrosusjedske

komplementarnosti, danas su odnosi između Hrvata i Mađara iznimno prijateljski, a nekadašnja sučeljanja daleka prošlost, što je gotovo paradigmatički primjer slojevitosti i varijabilnosti u odnosima između dvaju susjednih naroda, ovisno o kontinuitetima i promjenama u pojedinim razdobljima i odgovarajućim povijesnim kontekstima.

O svemu tome, s ustavnopravnog stajališta, piše dr. sc. Ladislav Heka, docent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Segedinu, u knjizi *Osam stoljeća Hrvatsko-ugarske državne zajednice s posebnim osvrtom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu*, koju su nakon recenzije prof. dr. sc. Josipa Vrbošića zajednički objavili Hrvatsko-mađarska kulturna udruga András Dugonics u Segedinu, Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata u Subotici i Hrvatsko akademsko društvo u Subotici. Knjiga se sastoji od tri dijela: nakon predgovora i uvoda, u prvome dijelu autor daje pregled povijesti hrvatsko-ugarske države od početaka do sabora iz 1790., u drugome se osvrće na ugarsko-hrvatski javnopravni prijemor, a u

trećem analizira Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Na kraju knjige nalaze se popis literature i izvora, kao i bilješka o piscu.

Prvi dio knjige započinje kratkim prikazom hrvatske povijesti od doselidbe Hrvata do propasti neovisnog Hrvatskog kraljevstva. Prve hrvatske oblasti (plemenski savezi) nakon doselidbe integrirale su se u Primorsku Hrvatsku (na području bivše rimske provincije Dalmacije) i Posavsku Hrvatsku (na području bivše rimske provincije Donje Panonije) kao dvije kneževine. One su pod prvim hrvatskim kraljem Tomislavom u prvoj polovici X. stoljeća prerasle u Kraljevstvo Dalmacije i Hrvatske od Jadrana do Drave, a ono je 1102. ušlo u državnu zajednicu s Ugarskom. Pritom je izgubilo svoj puni međunarodni subjektivitet, ali je hrvatsko plemstvo zadržalo unutarnju političku samostalnost u personalnoj uniji s ugarskim kraljem kao svojim suverenom. Nakon što su se Mađari pod svojim prvakom Arpadom koncem IX. stoljeća doselili u Panonsku nizinu, njihov prvak Vajk pokrstio se i uzeo ime Stjepan, a od pape je 1000. dobio kraljevsku krunu i utemeljio mađarsku državu.

Budući da je ugarski kralj Ladislav Arpadović poslije smrti hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira 1089. ostvario nasljedno pravo na hrvatsko prijestolje i 1094. osnovao Zagrebačku biskupiju, dvije neovisne države, Ugarska i Hrvatska, ušle su pod kraljem Kolomanom 1102. u državnu zajednicu koja se kolokvijalno naziva Ugarsko-hrvatskim kraljevstvom, što se čini pravilnijim nego obrnuti izraz Hrvatsko-ugarsko kraljevstvo s obzirom da zajednički kralj kao suveren nije bio Hrvat. Za razliku od pojedinih mađarskih autora koji ne-

rijetko pišu samo o Mađarskom kraljevstvu u srednjem vijeku, autor ovdje rabi obje gore navedene varijante, iako bi se tadašnja zajednička država, sudeći prema vladarskom naslovu prvih Arpadovića, mogla slobodno nazvati i Kraljevstvom Ugarske, Hrvatske i Dalmacije.

U doba Arpadovića kraljevska je vlast slabila u korist feudalaca koji su jačali, osobito nakon rušilačke provale Tatara 1241. u Ugarsko-hrvatsko-kraljevstvo, a plemstvo je *Zlatnom bulom* Andrije II. iz 1222. steklo pravo na otpor kralju. Dolaskom dinastije Anžuvina na ugarsko i hrvatsko prijestolje početkom XIV. stoljeća kraljevska je vlast opet ojačala na račun feudalaca, a kad je kralj Ludovik Anžuvina 1370. sjeo i na poljsko prijestolje, Hrvatska se privremeno našla u srednjoeuropskome kraljevstvu od Jadrana do Baltika. No, ona ni tada nije izgubila vitalne poluge svoje unutarnje samostalnosti jer apsolutističke tendencije Anžuvina i nekih njihovih nasljednika, npr. renesansnog kralja Matijaša Korvina, nisu poništile personalnu uniju kao osnovno obilježje srednjovjekovne ugarsko-hrvatske državne zajednice.

U međuvremenu su se pred vratima Europe pojavili ratoborni Osmanlije. Nakon što su zaposjeli Balkanski poluotok od obala Male Azije do Save, oni su u bitci na Mohačkom polju 1526. uništili ugarsku i hrvatsku vojsku. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo prestalo je postojati, a „ostaci ostataka“ Ugarske i Hrvatske ušli su u državnu zajednicu s Habsburgovcima kao dvije zasebne kraljevine koje su se pridružile Habsburškoj Monarhiji s pravom na izbor kralja. No, to je pravo važno samo u teoriji s obzirom da je Ugarska u XVI. stoljeću podijeljena na

habsburški i osmanski dio, ne računajući vazalnu Kneževinu Erdelj pod vrhovništvom Visoke Porte, dok se Hrvatska (bez Dubrovnika kao samostalne gradske republike) našla na tromeđi između Habsburgovaca, Osmanlija i Mlečana koji su se u međuvremenu proširili na Jadranu. Poslije protudvorske pobune i likvidacije Zrinskih i Frankopana 1671., plemstvo je u Hrvatskoj i Ugarskoj izgubilo pravo na otpor kralju, a Habsburgovci su na Požunskom saboru 1687. proglašeni nasljednim vladarima na ugarskom i hrvatskom prijestolju.

Poslije velikog rata za oslobođenje potkraj XVII. stoljeća, tijekom kojeg su Osmanlije istjerani iz Ugarske i dijelova današnje Hrvatske, te sloma mađarskog protudvorskog pokreta „pro Patria et Libertate“ pod vodstvom Ferenc II. Rákócziya, na početku XVIII. stoljeća razvio se ugarsko-hrvatski javnopravni prijemor. Dok je Hrvatska pragmatička sankcija 1712. afirmirala hrvatsku državnost i političku posebnost „trojedne kraljevine“ u odnosu prema Mađarima, što su Habsburgovci tek neizravno primili k znanju, Ugarska pragmatička sankcija iz 1723. utvrdila je, s punom privolom Habsburgovaca, da Ugarska i Hrvatska, povezane mađarskom krunom sv. Stjepana, čine državnu zajednicu koja je proglašena „nedjeljivom i nerazdruživom“ cjelinom unutar Habsburške Monarhije.

Čvršćim povezivanjem Hrvatske s Ugarskom 1790. i pretvaranjem personalne u realnu uniju, poslije iskustava hrvatskih i ugarskih staleža s vladavinom austrijskih prosvijećenih apsolutista poput Marije Terezije i Josipa II., otvoreno je „hrvatsko pitanje“. Doba reformi u Ugarskoj i preporodni Ilirski pokret

u sjeverozapadnoj Hrvatskoj tijekom prve polovice XIX. stoljeća, u kontekstu oblikovanja modernih europskih nacija, produbili su sve brojnija sporna pitanja: pitanje pripadnosti Slavonije, Rijeke i Vojne krajine, srpsko pitanje u južnoj Ugarskoj i Hrvatskoj, itd. Mađarska ideja o pretvaranju povijesno oblikovanih zemalja ugarske krune od Karpatata do Jadrana u mađarsku nacionalnu državu, koja je revolucionarne 1848. ozakonjena, dovela je do izbijanja srpsko-mađarskog rata u južnoj Ugarskoj i hrvatsko-mađarskog rata. U rat se umiješala carska vojska i sljedeće godine uz pomoć 100.000 Rusa slomila mađarski otpor, a zatim je u sve habsburške zemlje iz Beča uveden tzv. Bachov apsolutizam, zapravo novi apsolutizam koji je privremeno suspendirao političke slobode i pokrenuo epohalnu izgradnju građanskog društva poslije ukidanja feudalnih odnosa. No, nakon što se novi apsolutizam kao sustav urušio, 1861. sastali su se opet Ugarski i Hrvatski sabor, a 1867. sklopljena je Austro-ugarska nagodba i uveden državni dualizam: „nedjeljiva i nerazdruživa“ Habsburška Monarhija podijeljena je na austrijsku i ugarsku polovicu kao dvije „odijeljene i podpuno neodvisne stranke“ sa zajedničkim vladarom i nekim zajedničkim poslovima te nazvana Austro-Ugarskom.

Hrvatsko-ugarskom nagodbom, utanačenom tijekom 1868. pregovorima regnikolarnih deputacija, uređen je položaj banske Hrvatske i Slavonije kao autonomne pokrajine unutar ugarskog dijela Austro-Ugarske. U samoupravnoj nadležnosti Hrvatske ostavljeni su samo sudstvo, školstvo, unutarnja uprava i vjerski poslovi. Svi ostali poslovi, npr. financije, bili su zajednički. O au-

tonomnim poslovima odlučivao je Hrvatski sabor, ali je autonomne zakone potvrđivao vladar na temelju mišljenja ugarske vlade o njima. Hrvatski sabor u Zagrebu bio je nadležan samo za Hrvatsku i Slavoniju. Dalmacija i Istra, koje su pripadale austrijskoj polovici Austro-Ugarske, imale su svoje posebne sabore. Hrvatski sabor slao je svoje zastupnike u Ugarski sabor koji je odlučivao o zajedničkim ugarsko-hrvatskim poslovima. U njemu su Mađari imali većinu pa je donošenje zakona ovisilo o njihovoj volji. Osnovana je autonomna zemaljska vlada u Zagrebu. Na njezinu čelu bio je ban, no njega je imenovao vladar na prijedlog predsjednika ugarske vlade. Službeni jezik u Hrvatskoj i Slavoniji, prema hrvatskom nagodbenom zakonskom članku I. i mađarskom XXX., bio je hrvatski. Hrvatskoj je priznato pravo na Vojnu krajinu, a samo teoretski i na Dalmaciju, dok je Rijeka izdvojena u „posebno s ugarskom krunom spojeno tijelo“. Revizijom Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873. ukinut je godišnji paušalni iznos od 2,2 milijuna forinti kao pokriće troškova za obavljanje hrvatskih autonomnih poslova. Poslije toga je Hrvatska u zajedničku blagajnu uplaćivala 55 % svojih prihoda, dok je preostalih 45 % zadržavala za svoje potrebe, no to je obračunavalo mađarsko Ministarstvo financija koje je preko svojih poreznih ureda u Hrvatskoj i Slavoniji samostalno prikupljalo hrvatske prihode.

U drugoj polovici XIX. stoljeća hrvatske su zemlje, podijeljene na povijesne pokrajine, prožimali snažni nacionalno-integracijski i modernizacijski procesi. Oni su usmjeravali izgradnju građanskog društva i moderne nacije u uvjetima koje je pružao austro-ugarski i

unutar njega hrvatsko-ugarski politički okvir. Gospodarski i društveni preobražaj hrvatskih zemalja postao je nešto brži nego prije, ali je i dalje bio sputan dualističkim okovima i uvelike otežan u usporedbi s razvojnim kretanjima u austrijskim pokrajinama i zapadnim europskim zemljama, a istodobno su svi pokušaji sjedinjenja hrvatskih zemalja i rješavanja nacionalnog pitanja u sklopu Austro-Ugarske ostali bezuspješni. U vrtlogu Prvoga svjetskog rata dvojna monarhija se raspala, a osam stoljeća ugarsko-hrvatske državne zajednice postali su prošlost.

To je u kratkim crtama osnova onoga o čemu se čitatelj može iscrpno obavijestiti čitajući knjigu koja je pred nama. Knjiga je intonirana priručničkim duhom i prožeta pomalo tradicionalističkim deskriptivnim pristupom, ali posjeduje neupitnu znanstvenu utemeljenost i pruža brojne korisne informacije iz prve ruke. Budući da nema previše sličnih djela sintetske naravi o problematici hrvatsko-mađarskih odnosa, knjiga je više nego dobrodošao putokaz prema čitavom nizu fenomena zajedničke povijesti s obiju strana Drave, a autoru treba odati priznanje zbog napora koji je uložio kako bi učinio to što je učinio. Neka ova knjiga pronađe svoj put do čitatelja i neka dugo živi u znanstvenoj i obrazovnoj ekumeni.

Željko Holjevac